

До історії українського осьмискладового вірша.

Подав Федір Корш ¹⁾.

Діставши т. XXV „Етнографічного Збірника“ (за котрий, як і за т. XII „Матеріалів до української етнології“, виказую Н. Т. і. Ш. свою найщирішу дяку), напав я сливе від разу на стор. 193, де надруковано новелу „Непослушний син“. Як почав я її читати, швидко запримітив, що вона була первістно скомпонована в вісмискладових віршах, де-неде з римом або хоч з аби-яким ассонанцем, дуже подібним до того, що вживається в мадярських народніх піснях. Попсовано вірши не тільки забуттям, але, здається, й нерозумінням, через що вся новела, може, згубила ту сіль чи той моральний змісл, які ми звикли находити в українських народніх оповіданнях.

Найбільш це належить до початку, де оповідач неначе не стямив умовин положення, що його наслідки дають увесь дальший зміст новели. Ці вмовини мають бути звістні найкраще тім, хто добре знає земські порядки в Венгрії, а все-ж таки й сторонньому читачеві не заборонено спитати хоч би про те, чи той хлоп, що копав ріпу, робив на своїй землі чи на панській. Здається, що на панській, бо сказано, що він загнав жінку й сина „до того пана“, щоб вони йому запомагли при роботі. Але, коли так, чому ж про це немає ні однісінького слова в самому початку, де було праве місце, щоб ізгадати, що він робив не на своїй волі? А робив він „за третьє“ — торіч як? чи за третю частину всієї ріпи, яка була на тому полі? Неначе так;

---

¹⁾ Статю друкуємо без всяких змін в мові і правописи. *Ред.*

але в такім разі треба було, викопавши ріпу, розділити її на три рівні частини. Місто такого розділу подибуємо якесь „подежлувал“, що його немає в тому словарику, котрий додано в кінці книги, а, може, немає й у самій мові. А справді що ж би воно могло бути? Не можна в ньому постерегти ніякої натики на три, бо — вже не говорячи про руську мову або хоч німецьку — три по-мадярськи három, ділити на три — harmadolni. Коли вже випадає шукати мадярської етимології, так можна згадати слово *dézsma* (з латинського *decima*) „десяток, десятина“, звідкіль могло постати в мові угорської Русі „дежмувати“¹⁾. Тале ж це б було вже „ділити на десять“.

Буває й такий розділ у господарству, тільки не на своїй землі, а на чужій, коли хлоп, арандуючи свій лан, платить панові десятину всякого збіжжа, що вродиться на тім лану. Чи цѐму так, чи інакше, нехай рішать знавці господарських відносин в Уграх, а я прошу не шукати в тих віршах, що подаю нижче, нічого більше від прикладу того, що могло бути в цій новелі за тих часів, коли вона вийшла з уст свого автора або, може, з-під його пера, бо в вісімискладових трохаїчних віршах кохаються сусіди Русі, а саме Поляки, Чехи та Мадяри, а в руську пісню вони ввійшли не без впливу штуки, та й досі не тільки яке небудь „Всі покою щиро прагнуть“, що, як усі знають, написав Мазепа, але й „У сусіди хата біла“, що співається скрізь, не говорячи про вальсове „Баламуте, вижди з хати“, мають у собі щось ненароднього, неруського. Усі ті слова новели, що я їх змінив або перемістив, помічено цифрами та поставлено під текстом, окрім додатків ( ) и викидків [ ].

Пішов йдеп хлоп (до пана)

ріпу брати на напса́му²⁾.—

Йак ви́брал йей, (так) оха́бил [йей],

(пішов до́мим, шья забавил).

Жѐпу за́гнал, і(ші) сїпа, 5

же́би ріпу дежмува́ли³⁾.

А парóбок так шья гнѐвал,

же́ му трѐба ‘барз⁴⁾ робіти:

„Ма́мо мо́йа, штó вам рѐчу,

же́ йа рїпу не розме́чу“.

10

¹⁾ Так і звучить се слово. „Дежлувал“ (л зам. м) се друкарська помилка. *Ред.*

²⁾ за трѐтьє

³⁾ до то́го па́на, же́би йóму подежлу́вал ріпу

⁴⁾ дўже

„Сіну [мій] льубий, йа то не дзбам,
але отец нас бúde кльал“¹⁾.
„Не бійте шьа, мамо (моїа);
йа шьа од нього не бóйу“.
„Але, сину, йа шьа бóйу, 15
бо йа вваду та не хóчбу“.
А син мáтьір не послухал,
лем на своїім справу зрóbил.
Прішлі óни та до дóму,
гварит²⁾ мужові своїóму: 20
„Чуйєш, мўжу, штó шьа стáло,
же син мéпе³⁾ не послухал“.
А муж жéну так гíрко кльал,
што аж нá ньу зíма прішла.
„Мўжу [мій] льубий, (чím йа винна?) 25
не послухал мене твій син“.
А віп сїна нїгда не кльал,
лем на жéну шьа випéрал:
„Заплать мóйу плацу гíрку,
бо, кедь нїт, та (йа) тьа забйу“.
А óна шьа барс страшїла, 30
йóго рїпу заплатїла:
„Заплáчбу ты, лем шьа не вадь,
ходз і зўмру пїльа тéбе“.

Вся новела має в собі 34 вірши (коли б тут скрїзь можна говорити про вірши). З них три перероблено з голої прози, у трох замість одного виразу поставлено іншїй, в шісті слово додано або викинуто, в одному доповнено половину, один пригадано цілий зарад того, що такі вірши компонуються по двох. Значиться, в загалї так або інакше перекуто не мало. А все ж таки 21 вірш, себто більшість, востались без усякої одміни. Окрім того рими та ассонанци на певних місцях непохибно вказують на віршовий стрій цілого оповідання. Що й після всіх тїх змін і замін ще в тексті не все гаразд, про те не може бути нїякої суперечки, бо не тільки вірш 20, як було

1) Порівняй такі рими в мадарських піснях, як
Lesz nekem is víg parom még:
boru után derűl az ég.

2) та повіла. Але й так, як написано вище, не все до ладу, бо не видко, хто „гварит“, и вірш не має цезури.

3) мóйє слово.

вже помічено в „критичному апараті“, востався без цезури, але й не менше ніж у трох парах не можна ніяким робом вишукати хоч аби-який слід кінцьового співзвучча. Щоб оцінити та зважити ті обидві вади, треба розливитись у піснях того самого характеру, як ця новела, торіч народніх по спожиттю, але особним та не зовсім простацьким по виїстю, на що нам указує їх більше чи менше штучна форма. В таких піснях цезура після четвертого складу, хоч рідко, а все ж таки іноді не заховується, на пр.

Ще в чумачень- ка сміється,

що й чутно зараз у співу. Тим-то воно й буває так рідко. Але, хоч рідко, все ж таки трудно рішити, чи в в. 14 варто з-за цезури переставити слова так, щоб було

йа од нього шьа не бойу.

Що належить до співзвучча в кінці кожної пари вірший, воно хоч би в тій самій пісні —

Ходив чумак по риночку
Та пив собі горілочку —

ніде не заведено. Та й у загалі без цього ледві знайдеться яка-небудь українська пісня не з тих, що привязани до певних звичаїв або певних пригід.

Про вісьміскладові українські вірши писав позаторік Б. Д. Гринченко в 1-ому тому „Записок українського наукового товариства у Києві“ з поводу старої пісні про Дорошенка, в якій повстала славетна народня пісня вже не стільки про нього, скільки про того, що й не міг бути з ним укупі, — про Сагайдачного-необачного. Зрозуміла річ, що ця пісня вийшла з двох джерел, в котрих одним були вірши про Дорошенка. А друге? чи то була яка невідома народня пісня, чи теж вірши? Коли народня пісня, чому ж вона так щільне причіпилась до вірший, що й їх переробила по своєму взору? Одповідь на це питання залежить найбільш од другого: який був її зміст, та яка була її форма? Що до змісту, то певно він не міг складатись тільки з того, що Сагайдачний проміняв жінку на тютюн та люльку, бо й не варто про це komponувати особливу пісню й не було б такої причепки, щоб привязати цю кумедну пригоду до оповідання про Дорошенків похід. Але саме имя Сагайдачного, про якого співець, може, знав сливе тільки те, що він був колись воякою, як Дорошенко, хіба не вистачало для злучення

вірший із піснею? Навряд, бо між одним, що „веде своє військо“, і другим, що „проміняв жінку“, лежить така безодня, через яку трудно перехопитись без певного мостика. Коли вже була яка народня пісня про Сагайдачного, так її головним змістом мало бути оповідання про той взірць його невдачності в війні, що й заклеїв його в народньому поданню прізвиськом „необачний“. А коли зміст тієї пісні був такий, то звідтіль визначається й її форма, бо такі пісні складаються коломийковими віршами, як пісні про Сазву Чалого, про Нечая, про Морозенка, або вільними, які привласнюються так званим „думам“. Як у тім, так и в другім разі трудно признати, що народня пісня могла злитись із 8-складовими віршами, згубивши безслідно свою первістну форму. Значиться, треба триматись такої думки, що

А по заду Сагайдачний

и т. д., де 8-складовий вірш чується ще й досі в початку кожної строфи, розгорнулось у співу з таких самих 8-складових вірший, в яких уложена й пісня про Дорошенка. А коли цьому так, можна гадати, що перше, ніж явилась та народня пісня, в якій ці два гетьмани виступають укупі, була така віршова пісня, що зложилась із початку та з кінця двох різних пісень того ж характера, одної — про Дорошенка, другої — про Сагайдачного. Доказом того, що такий прототип народньої пісні справді міг бути на світі, нехай послужить оцей покус, звичайно більш літературний, ніж науковий, а все ж таки, може, не залишній для питання про вийстя тієї пісні.

Ой, на горі	та женьці жнуть,	
під горою	ковачи йдуть :	
По переду	Дорошенко	
веде військо	хорошенько ;	
По середу	пан хорунжий,	5
під ним коник	сильний дуже,	
А по заду	Сагайдачний,	
Сагайдачний	необачний,	
Що проміняв	свою жінку	
на тютюнець	та на люльку.	10
„Ой, вернися,	Сагайдачний !	
ой, вернися,	необачний !	
Візьми собі	свою жінку,	
Віддай мені	тютю, люльку“.	

„На-що жінка	ще в дорозі?	15
я на коні,	не на возі.	
Тютюн, люлька,	як рушниця,	
козакові	знадобиться“.	
Ой, хто в лісі,	відзовися!	
ой, хто в темнім,	одкликнися!	20
В кого люлька,	набий повну	
та викреш	швидче вогню,	
Пороздмухай,	заягнися,	
куру собі,	не журися.	

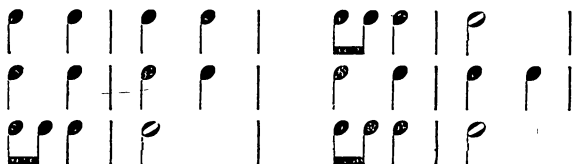
Мабуть, усякий, хто прочитає ці вірши, аж руками розведе: „Та це ж чиста вигадка!“ Эге ж; аби не дурниця. Певне те, що з цієї вигадки добре вияснюється той шлях, яким ішов народній співець, перекладаючи вірши в пісню. Знав він їх не з книги, а з чужих уст и тим памятав найкраще першу частину, торіч до в. 15, де починається відповідь Сагайдачного, а що він чув далі, з того затримались у його пам'яті більше думки, ніж слова. А все ж таки з в. 15 (коли в нім хоч останнє слово не вигадано, а пригодою знайдено) співець неначе запомнив не тільки думку, але й звук, без чого, може, намісто звичного „панькатись“ або „падькатись“ не поставив би „зовитись“. А почали вірши перероблятися у пісню, мабуть, таким способом, що половини кожного другого вірша розокромилась та постали буцім особливими віршами, про те не коротшими від перших, бо кожна половина співалась по двічі. Але, як співати те ж саме по декілько разів не було гаразд, друга половина вірша почала одмінятись од першої: замість

	під горою,	під горою
співалось		
	під горою	зеленою,
замісець		
	веде військо,	веде військо
пригадувалось		
	веде військо	запорізьке

і т. д. Але так діло могло йти тільки доті, поки спів був іще такий простий, що не вимагав більше нот, ніж було складів у віршах. Тале ж народня музика не охоча до кайданів, у які її заковують розмовні склади, и не пройде багато часу, як вона хоч у найштучнійшій пісні декотрі з них протягне та ще іноді розібе в дві ноти, а коли пуститься в викрутаси, то й додасть нових у самому тексті. Так то й у нашій пісні з якого-небудь

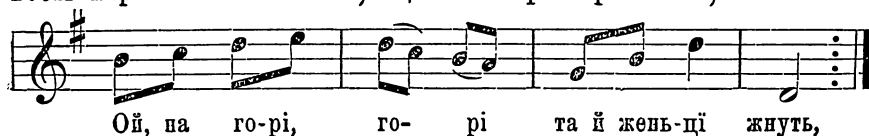
зробилось на пр.

а далі вже з деякими однінами в тексті

У такому ритму, тільки з повторенням і першого вірша, співається ця пісня найчастійш, хоч і на різні голоси. З тих її голосів, які мені доводилось чути, трохи відрізняється ритмом той, що в нім немає вже й сліду тієї поважності, яка, відповідно до змісту перших строф, виказується в інших голосах, а блищить веселе жартування, очевидно, з тієї причини, що для цього співця правим змістом пісні було вже те, що належало до Сагайдачного або, говорячи докладнійш, навіть не до нього, бо його справжню діяльність було віддавна забуто, а до міни жінки на люльку, але Дорошенко з хорунжим здавались якимсь уводом, що його значення не йде далі цілості й жвавості картини. Той голос, що я говорю про нього, є оттакий:

а по- під го- ро- ю по-під ве- ле но- ю

ко- за- ки йдуть, ко- за- ки йдуть.

Щоб затримати той самий ритм у дальших трох строфах, у перший вірш кожної вставляється слівце „іде“, а в останніх потрібна довжина віршій досягається повторенням тих слів, що на них випадають дві други вісьмини першого такта. І все співається швидко та жваво. А про те ритм більш не дробився, і слід 8-складових віршій заховався в пісні в супор виразній одміні її колишнього характера, в супор навіть і тому, що перша половина другого вірша — лічучи по віршовій редакції — розгорнулася у цілий вірш краковяковий, чи такий, як

Ой, за гаєм, гаєм, гаєм зелененьким,

у яким зложено багато пісень без іншого варіанта ніж те дроблення ритму в кінцю першої половини другого вірша, що зустрічається у тій самій пісні, а саме:

Там орала дівчинонька воликом чорпеньким,

і не відрізняється від коломийкового вірша.

Кінчаючи це доволі таки відважне метикування, скажу ще раз, що я й сам не можу признати свою аби-яку горожу за справжній будинок. А все ж таки мені здається, що вона споруджена не на голому піску, бо з нього де не-де витинаються й каміння, так або інакше здатні до будівлі. Правда, що їх мало та не сщеплено їх тісно, без перемежків. Тим я би й не подумав не тільки що оголошувати ці... скажу, як перш: вигадки, а й займатись їми для себе самого, коли б не якась потайна надія, що, може, яка небудь довтіпна та вчена людина, проходячи мимо тієї вбогої будови, зупиниться, всміхнеться, а потім, почухавши потилицю, скаже: „А що, коли й справді...?“ та добре того, чого треба для будування, і на тім місцю поставить заправську каменіцю.